

VI. TEISĖS TEORIJA

TEISINĖS PASLAUGOS SAMPRATA

Doktorantas Gintautas Danišauskas

Lietuvos teisės akademija, Ateities g. 20, 2057 Vilnius

Telefonas 61 60 37

Spaudai pateikta 1999 m. spalio 6 d.

S a n t r a u k a

Šiuo metu pati teisės samprata yra ja besidominčių teisininkų mokslinių ginčų objektas. Vadovaujantis viena teisės samprata atitinkamų visuomenės narių ar jos tarnybų veikla – tarpusavio paslauga galėtų vadintis teisine, o vadovaujantis kita, – jau ne. Remiantis skirtingomis teisės sampratos interpretacijomis, stengiamasi atskleisti paslaugos teisinę prasmę ir pritaikyti ją vėliau tiriant policijos funkcijas, užtikrinant viešąją tvarką, ir parodant, kaip tai gali atsiliiepti žmogaus teisėms.

Analizė pradedama vadovaujantis vertybine teisės samprata – teise kaip teisių ir pareigų vienvė.

Išskyrus doc. A. Vaišvilos straipsnius, iki šiol nėra teisinės literatūros, kurioje teisėsaugos institucijų, taip pat ir policijos, atliekamos funkcijos būtų tyrinėjamos paslaugos požiūriu. Norminiuose teisės aktuose dažniausiai kalbama tik apie advokato teisinę pagalbą, policijos socialinę pagalbą gyventojams neatskleidžiant jos ryšio su teise. Šis ryšys nėra atskleistas ir Europos policininkų chartijoje, nors abstrakčiai ir kalbama apie policijos teikiamas paslaugas. Vadovaudamiesi vertybine teisės samprata, priename prie išvados, kad paslauga sudaro žmogiškąjį pareigų turinį. Šią paslaugos esmę, kaip subjektinių teisių ir pareigų vienvė, svarbu užčiuopti pačioje teisėje. Kadangi kiekvienos visuomenės atskiri nariai nėra sau kultūriškai pakankami, tai jiems reikalingas bendravimas, keičiantis tarpusavio paslaugomis, kad taip būtų galima apsaugoti ir įgyvendinti savo teises.

Šiame straipsnyje, vadovaujantis jau minėta teisės samprata, bandoma suvokti teisės ir paslaugos vidinį ryšį, kad, atsižvelgiant į jį, vėliau būtų galima aiškiau suvokti policijos funkcijų prasmę žmogaus teisių atžvilgiu.

Teisinės paslaugos samprata

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 18 str. skelbia, kad žmogaus teisės ir laisvės yra prigimtines [1, str. 18]. Tai reiškia, kad demokratinėje visuomenėje kiekvienam jos nariui svarbios pagrindinės žmogaus teisės nėra valstybės ar jos valdžios suteikiamos, o kyla iš prigimtinių vertybių, kurias saugoti yra įsipareigojusi visa visuomenė, deleguodama šias pareigas atstovaujamajai valstybės valdžiai. Prigimtines teisės reiškia, kad kiekvienas gimęs žmogus įgyja teisnumą ir jau iš prigimties turi galimybę, vėliau tapęs veiksnium, užtikrinti pagrindines žmogaus teises ir laisves. Ši galimybė garantuoja tai, kad tik nuo to, kaip pats individas vykdys pareigas, priklausys, ar jis turės teisę į šių vertybių apsaugą, ar tokios teisės nepraras. Kaip pažymi A. Vaišvila, pats žmogus gimsta ne su teise, o su teisės galimybe [2, p. 12]. Būdamas laisvas, jis gali susikurti sau visas teises imdamasis atitinkamų pareigų. Tai užtikrinti jam turi pozityvioji teisė ir jos pagrindu veikianti valdžios institucijų sistema. Teisė, pripažindama visiems šalies gyventojams vienodas sąlygas, sudaro galimybę realizuoti turimus sugebėjimus ir poreikius neatsižvelgiant į jų socialinę padėtį, lytį, rasę, tautybę, kalbą,

kilmę, tikėjimą, įsitikinimus ar pažiūras [1, str. 29]. Šie išvardyti požymiai juridiškai neturi jokios reikšmės žmogui siekiant įgyvendinti savo teises. Ir, kaip pabrėžia K. Z. Livšicas, kiekvieno asmens tolesnė padėtis visuomenėje priklauso nuo jo sugebėjimų, norų ir mokėjimo dirbti [3, p. 153], t.y. atskirų visuomenės narių padėtis priklausys tik nuo to, kaip jie patys patarnaus ir bus naudingi kitiems jos nariams. Visų visuomenės narių apsikaitimas paslaugomis yra būtinas jų egzistencijai, nes joks atskiras individas, kaip jau įrodė Platonas ir Aristotelis, pats nėra pajėgus susikurti visų savo egzistencijai reikalingų reikmenų. Tai verčia žmones keistis savo kūriniiais ir kitais patarnavimais-paslaugomis, taip kompensuojant vienas kito kultūrinį nepakankamumą ir kitus poreikius, kurių atskiras individas nesugebėtų sau užtikrinti. Bet apsikaitimas paslaugomis turi būti teisingas, todėl jis gali remtis tik ekvivalentiniais mainais, užtikrinančiais apsikaitimo paslaugomis teisingumą. Ekvivalentiškumas turi reikštis normų pavidalu, kuris susaisto apsikaitimo paslaugomis subjektų pareigų ir teisių vienovę (pusiausvyrą). Tai įpareigoja ir teisinę paslaugos esmę aiškinti remiantis požiūriu į teisę kaip subjektinių teisių ir pareigų vienovę. Jei teisė yra reikalavimas pagarbos ir įsipareigojimas pagarbai [4, p. 35], tai teisinės paslaugos esmė pasireiškia tuo, kad visuomenės narys, tarnaudamas kitam, įgyja teisę reikalauti, kad jam būtų atsilyginama ekvivalentine grįžtamąja paslauga. Kadangi pareigų patarnauti kitam visuomenės narys imasi ne dėl noro padėti jam, o dėl to, kad užsitikrintų teisę į kito asmens paslaugą. Jis tai daro iš meilės sau, t.y. iš egoizmo, nes asmuo, tarnaudamas kitam, kartu tarnauja ir sau. A. Vaišvila kelia klausimą, kaip individai, siekdami įveikti savo kultūrinį nepakankamumą, turi tarpusavyje sąveikauti, kad nė vienas iš jų neįgytų kultūriškai nemotyvuotos viršenybės ir nerealizuotų savo teisių kito teisių likvidavimo sąskaita? Ir atsako, kad tilto tarp šių priešybių funkciją gali atlikti tik kultūrinis bendravimas [2, p. 207]. Šis bendravimas reiškia apsikaitimą ekvivalentinėmis paslaugomis. Asmuo, būdamas laisvas jau iš prigimties, turi teisę dalyvauti apsikaitimo paslaugomis procese, kad susikurtų sau reikalingas teises į kitų patarnavimą ir išsaugotų jau turimas. Šį apsikaitimo paslaugomis procesą ir galimybę A. Vaišvila vadina rinka. Jis pabrėžia, kad ta socialinė erdvė, kurioje individai susitinka kaip verčių kūrėjai, kaip naudos, pagalbos vienas kitam teikėjai, yra rinka, kuri atvira kiekvienam į ją įeiti ir joje laisvai keistis paslaugomis [2, p. 207]. Rinka yra visų visuomenės narių žmoniškų santykių atsiradimo pradžia. Per rinką vienos kokybės pereina į kitas. Taip komerciniai santykiai virsta moraliniais, teisiniais, politiniais. Tai pabrėžia ir A. Vaišvila, sakydamas, kad kompromisas visuomenėje iš pradžių buvo naudotas kaip grynai komercinė paslaugų cirkuliacijos priemonė ir forma, vėliau yra apibendrinamas visos visuomenės elgesio lygmeniu, jį verčiant ir politine, socialine priemone socialinių grupių santykiams reguliuoti, socialinei santarvei bei rimčiai visuomenėje palaikyti [2, p. 207]. Tai reiškia, kad per ekonominį-kultūrinį bendravimą, apsikaitimą ekvivalentinėmis paslaugomis, vienos kokybės virsta kitomis, kai ekonominiai, komerciniai santykiai tampa humaniški, užtikrinantys žmogaus teises ir laisves, nes jie yra reguliuojami teisės. A. Vaišvila pažymi, kad taip įvyksta komercinių, ekonominių priemonių universalizacija, „priverčiant“ jas vykdyti bendresnę funkciją, negu tą, nuo kurios komercinių sutarčių kompromisas pradėjo žmonių santykių humanizavimą, išstumdamas iš tų santykių jėgos dominantę ir „pakviesdamas“ į tuos santykius teisę ir moralę [2, p. 207]. Esant tokių santykių sampratai, teisė gauti paslaugą siejama su atitinkamu asmens įsipareigojimu visuomenei. Paslauga yra patarnavimas, pagalba ir teisine prasme tai turi būti suprantama per įsipareigojimą. Ir jei atsitinka taip, kad pareiga atitrūksta nuo tapačios teisės į patarnavimą, tai turima pareiga praranda teisinės paslaugos prasmę. Taip yra dėl to, kad patarnavimas, pagalba kitam neužtikrina patarnaujančiajam tapačios teisės į kitų paslaugą, ir todėl ši veikla turi ne pareigos, bet prievolės sampratą. Ji nesukuria subjektų lygiateisiškumo, paremto ekvivalentiniais mainais. Pareiga turi teisinės paslaugos prasmę tik tada, kai ją atliekantis užsitikrina jau turimas teises arba susukuria naujas. Pareiga pirmiausia sukuria sau proporcingą subjektinę teisę. A. Vaišvila pabrėžia, kad, pavyzdžiui, tėvynės gynimas teisinėje valstybėje – ne prievolė, o pareiga, nes išplaukia iš individo teisės gyventi laisvam nuo išorinės jėgos tautoje ir yra kaip tos teisės garantas [5, p. 24]. Galima daryti išvadą, kad apie teisinę paslaugos prasmę galima kalbėti tik remiantis teisių ir pareigų vienove arba neperžengiant šios vienovės ribų. Vienovė reiškia teisę gauti iš visuomenės tiek paslaugų, kiek vykdoma pareiga teikti visuomenei savo patarnavimus. Tai reiškia, kad asmens įvykdomi

įsipareigojimai visuomenei iš jos grįžta jam teisės pavidalu, kadangi, įvykdžius pareigą, atsiranda teisė reikalauti iš kitų ekvivalentinių paslaugų. Teisinė paslauga įgaus savo prasmę ne tik tada, kai ji bus reguliuojama teisės normomis, bet ir tada, kai tokių santykių pozityvioji teisė nereguliuos. Todėl galima teigti, kad teisinė paslauga yra tiek pozityviosios teisės, tiek ir moralinės teisės normų žmogiškasis turinys.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 5 str. skelbia, kad „Valdžios įstaigos tarnauja žmonėms“ [1, str. 5]. Ši Konstitucijos nuostata reikalauja, kad visos valstybės institucijos, tarp jų ir policija, būtų traktuojamos kaip žmogaus teisėms paslaugaujančios tarnybos. Tai šiuolaikinė, demokratinė teisės samprata, kuria vadovaujantis yra orientuojamos visų valstybės tarnybų funkcijos. Kadangi apsikeitimas paslaugomis sudaro visuomenės narių bendravimo turinį, tai su paslaugos poreikiu yra susijęs ir valdžios atsiradimas. Visuomenė „nuomoja“ sau valdžią tam, kad ši suteiktų jai savo paslaugas. Demokratinė „nuomos“ forma yra rinkimai. Besikuriantys santykiai tarp valdžios ir visuomenės iš pradžių taip pat yra ekonominiai ir tik vėliau jie išsiplėtoja į teisinius bei politinius. Valdžia įgauna pareigą – garantuoti visuomenės gerbūvį, viešąją tvarką. Ji taip pat turi švelninti joje vyraujančius prieštaravimus bei priešingus interesus. Svarbiausias vaidmuo čia tenka visai vykdomajai valdžiai, nes, kaip pažymi A. Vaišvila, realioji valdžia – vykdomoji, kuri susijusi su praktiniu teisės imperatyvo įgyvendinimu. Seimas – tai tik valdžios galimybė [6, p. 30-31]. Valdžia atsiranda tam, kad padėtų žmonėms užtikrinti savo teises ir jas įgyvendinti. Tačiau valdžios pareigos taip pat turi išplaukti iš tapačių jos teisių. Visuomenė, susikurdama sau patarnaujančią valdžią ir deleguodama jai valdingus įgaliojimus, prisiima pareigą išlaikyti bei rūpintis ja. Todėl apsikeitimas paslaugomis ekvivalentinių mainų pagrindu įpareigoja, kad kiekvieno šio santykio šalies teisinis statusas būtų grindžiamas subjektinių teisių ir pareigų vienove. Pažeidus šį santykį (neįvykdžius iš teisės išplaukiančių pareigų), viena jo šalis tampa privilegijuota kitos atžvilgiu, o paslauga netenka savo teisinės prasmės, subjektų bendravimas virsta išnaudojimo ir pavergimo santykiais. Todėl valdžia, turėdama pareigą tarnauti visuomenei, privalo ne tik kurti teisinius įstatymus, besiremiančius pareigų ir teisių vienove, bet ir garantuoti, kad ši vienovė būtų išlaikyta (vykdoma).

Vadovaujantis Lietuvos Respublikos Konstitucijos 2, 4, 5 ir 9 straipsniais, skelbiančiais, kad Lietuvos valstybę kuria Tauta ir jai priklauso suverenitetas, kad svarbiausius Valstybės ir Tautos klausimus ji sprendžia referendumu ir kad suverenią galią Tauta vykdo tiesiogiai ar per savo atstovus [1, str. 2-9], leidžia teigti, kad valstybės valdžia yra tautos sukurtos institucijos, turinčios pareigas tarnauti tautai, teikti jai Konstitucijoje nustatytas paslaugas. Todėl pareigos ir teisės tarp visuomenės ir valstybinės valdžios yra abipusės. Tai reiškia, kad visos valdžios institucijos, taip pat ir policija, turi subjektines pareigas ir teises. Dėl to galima teigti, jog visuomenę valdo ne valstybė ir jos institucijos, o teisė. Tik ji nustato, kad „valdymas“ reiškia apsikeitimą paslaugomis ekvivalentinių mainų pagrindu. Paslauga įgauna teisinės kategorijos prasmę, kiek ji yra pareigų ir teisių vienovės esmė ir kartu tos vienovės paskirtis. Jei sutiksime su A. Vaišvila, kad požiūris į teisę kaip į subjektinių teisių ir pareigų vienovę daro teisę pajėgią humanizuoti, socializuoti individų tarpusavio santykius [5, p. 23], tai tik ta prasme, kad ši vienovė susieja visus teisės subjektus apsikeičiant ekvivalentinėmis paslaugomis. Reikia pabrėžti, kad teisinės paslaugos šaltinis yra pareiga. Per ją bet koks pretendentas į pagalbą ir patarnavimus tampa teisės subjektu, galinčiu reikalauti sau tokios teisės garanto. Pareiga ateina tik per savanorišką įsipareigojimą. Kaip pabrėžia A. Vaišvila, pareigos išplaukia ne iš valstybės, o iš pačio individo laisvo, sutartinio įsipareigojimo (sandorio), skirto užtikrinti paties individo subjektines teises, jas plėsti, gausinti, didinti jų bendrąją laisvę [5, p. 23]. Laisvas įsipareigojimas būtinas dėl to, kad kiekvienas teisės subjektas pirmiausiai paiso savų interesų. Jei veikla kito naudai nėra savanaudiška, ji tampa prievole. Tai, savo ruožtu, neleidžia jos įtraukti į teisinės paslaugos sampratą. Kaip pažymi A. Vaišvila, pareigos ir prievolės skirtumas yra tas, kad pareigos atlikimo motyvas – asmeninė nauda patarnaujant artimui, kad būtų galima įsigyti teisę į grįžtamąją paslaugą, prievolės – nuoga prievartos baimė [5, p. 23]. Vykdydamas pareigas, individas įgyvendina savo subjektines teises, tarnauja savo gerovei, kuria savo likimą; vykdydamas prievoles – stiprina jį pavergiančias jėgas [15, p. 23]. Paslauga yra pareigos turinys, ir būtent dėl to pareigų vykdymas išlaisvina žmogų, formuoja jį kaip savo laisvės ir laimės subjektą.

Teisinės paslaugos turinys pasireiškia ir piliečiams išsirinkus savo valdžią, nes visuomenė kartu įsipareigoja ją išlaikyti, nuolat mokėti mokesčius. Atitinkamai valdžia ir jos padaliniai, pvz., policija, atlieka pareigas visuomenei saugodama teisinę tvarką, piliečių teises ir laisves. Taip besikeičiant ekvivalentiniais tarpusavio patarnavimais, tarp valdžios ir visuomenės nusistovi santykiai, išreiškiantys teisinę paslaugos sampratą. Tačiau kartu reikėtų pabrėžti, kad kokia bebūtų visuomeninė santvarka, jos išsivystymo lygis ir kokiomis socialinėmis normomis ji besivadovautų, apsikeitimas tarpusavio paslaugomis yra būtina visos visuomenės ir kiekvieno jos nario egzistavimo bei išlikimo sąlyga. Bet, atsižvelgiant į konkrečią visuomeninę santvarką, subjektų turimos pareigos gali neatitikti gaunamų teisių, todėl, vadovaudamiesi vertybine teisės samprata, tokios paslaugos mes negalėtume vadinti teisine, nors tokį tarpusavio apsikeitimą paslaugomis ir įtvirtintų pozityvioji teisė.

Teisinė paslauga vadovaujantis vertybine teisės samprata – tai vienu visuomenės narių ar jų tarnybų kitų asmenų teisėms apsaugoti ar įgyvendinti būtinų priemonių pateikimas, kad taip būtų galima įgyti teisę į tokius pačius kultūrinius patarnavimus.

Remiantis tuo, kas pasakyta, galima suformuluoti šias **išvadas**:

1. Teisinė paslauga – tai vienu visuomenės narių ar jų tarnybų pareiga pagelbėti, patarnauti, padėti kitiems jos nariams, kuriems dėl vienu ar kitu priežasčių tai yra aktu, reikalinga ir naudinga siekiant užtikrinti teisę gauti iš šios veiklos tapačią naudą sau.
2. Teisinės paslaugos turinys atitiks teisės turinį tik esant ekvivalentiniams mainams (pareigų ir teisės vienovei), kurie garantuoja ir subjektų lygiateisiškumą.
3. Teisinė paslauga atsiranda iš reikalo įgyvendinti savo poreikius patarnaujant kitam asmeniui.

LITERATŪRA

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. – V., 1993.
2. **Vaišvila A.** Teisė kaip visuomeninė sutartis // Kriminalinė justicija: LTA mokslo darbai. 1997. T. 7, 8.
3. **Лившиц Р. З.** Теория права. – Москва, 1994.
4. **Vaišvila A.** Atvira visuomenė ir teisinė valstybė // Teisės problemos. 1998. Nr. 1.
5. **Vaišvila A.** Dar kartą dėl pareigos ir prievolės skirtumo // Justitia. 1998. Nr. 5.
6. **Vaišvila A.** Teisinė reforma jau “nenori” būti tik teisinė // Teisės problemos. 1997. Nr. 4.
7. **Vaišvila A.** Teisinio įstatymo viršenybė // Kriminalinė justicija: LPA mokslo darbai. 1997. T. 6.
8. **Vaišvila A.** Policija – valdžios ir paslaugos vienovė // Kriminalinė justicija: LPA mokslo darbai. 1997. T. 6.
9. **Vaišvila A.** Etatizmas – konceptuali teisinės reformos kliūtis // Justitia. 1997. Nr. 4.
10. **Čaplikas V.** Teritorinė prekybos ir paslaugų organizacija. – V., 1989.
11. **Vansevičius S.** Valstybės ir teisės teorija. – V., 1989.

The concept of legal service

Doctoral Candidate G. Danišauskas

Law Academy of Lithuania

SUMMARY

Nowadays the concept of law is the object of scientific discussions. On the one hand it might pursue legal aspect, on the other hand it will not be called legal service.

Because of the existence of differences in the interpretation of the concept of law we will try to reveal its legal content in application to the police functions of enforcing public order and disclosing its influence on the human rights.

The present analysis will deal with the concept of law as the unity of rights and duties. Apart from articles by A. Vaišvila we do not have research where police functions are looked upon from the point of services. Normative acts mostly deal with a lawyer's legal aid or police social aid to people. They do not reveal the connection of this aid with law yet. This connection is not disclosed in European Police Charter even if it speaks about police services. Following the concept of law we are able to draw a conclusion that services make the content of human duties. It is important to find them in the law as the unity of rights and duties.

In this article we will try to consider the inner relation of law services following the content of the concept of law disclosed. Furthermore we will try to consider the content of police functions in respect with the human rights.

